МАНАС БАСКАН «ЖИБЕК ЖОЛ» МЕНЕН

Берлинде Улуу Жеңишти камсыз кылып, маршал Жуковдун карамагындагы миңдеген танкелер келип, тарыхый, дүйнөлүк улуу жол — Жибек жолуна чыгып, монгол жана кытай элин басып алууга умтулган япон баскынчыларын кууп чыгууга чабуулга өтүп турушубуз — ошол жердеги кытай, монгол, кыргыз, казак, дунган, тибет жана башка элдер үчүн зор колдоочулук көрүнүш болду! Бизди тосуп чыккан элдер кубанганынан, көздөрүнөн жашын токтото алышпайт.

Биз, кыргыз балдар — жоокерлер үчүн бул улуу жолду жергиликтүү эл «Манастын улуу жолу деп да ата шат» дегендери бизди чексиз кубандырды. Кайсыл шаарга, элге барсаң, ошол жерде: «Вансуй, вансуй, ван ван Манас! — Даңкың чыксын, эр Манас!» деген урааандар, сүйүнүчтүү кыйкырыктар, үндөр угулуп жатты. Көрсө, бул биз барган провинцияларды Кытайдын коммунисттери башкарат экен. Бирок, айрым японддук аэродром, согуш базаларын алууга алы жетпей турган экен. Манас шаары, Кара-Корум, Кара шаар Калкан, Жолой, Долон, Чан Туу — азыркы аты Сиань шаарлары эле. «Мындан 1000 жыл мурун улуу Атабыз Манасты хан көтөргөн шаарлар ушул!» дешти.

Биз барган шаарлардагы японддук отряддарды колго түшүрүп, жергиликтүү коммунисттик бийликке курал-жарактары менен согуштук база, складдары, аэродромдору менен өткөрүп берип турдук. Бул мен атаган тарыхта «Манас» эпосунда айтылып келе жаткан шаарлар — Манас атанын доорунда «Улуу Жибек жолунун шаарлары» деп айтылып келген экен. Улуу Жибек жолунун эң башкы шаары Манас атанын доорунда Чантуу деп аталып калган болсо, азыр кытайча Сиань деп аталып, Пекинге жакын жерде экен. Мен ошол Сиань шаары жөнүндө кыскача айткым келет.

Мындан 1000 жыл мурда (мүмкүн андан да көбүрөөк мурда) Сиан доору заманында адам баласынын тарыхында биринчи жолу жибек куртун естүрүү жана андан пайдалануу өздөштүрүлгөн экен. Албетте, — жибектен кийим кийүү өзгөчө аял затын өзгөчөлөнтүп, сулуулугуна сулуулук кошуп, адам баласына көркөмдүүлүктү берген. Бул бүткүл дүйнөлүк укмуштуудай көрүнүш болгон. Ошондуктан, Сиан заманында жибек куртту сыртка таратыш — өлүм жазасы менен барабар турган. Ошого байланыштуу «атактуу Хан Тамерлан аялы Бүбүханумду Кытайдан алып келгенде, жибек куртунун уругун төбө чачына түйүп келген экен» деген укмуштуудай жомок, легенда ушуга байланыштуу жаратылгандыгы да бекеринен эмес. Ошондой эле мындан 800 жыл мурда италиялык улуу саякатчы Марко Поло Европага келип, Күн чыгышта Кытай деген элде жибек тууй турган, жөрмөлөп жүргөн курттар — жаныбарлар бар экендигин укмуштуудай легенда кылып айтып бериши да кызыктуу.

Мына эми тарыхтын насибинин кереметин карагылачы! Биз Берлинден келген танкисттер такыр эле кыш болбой турган субтропикалык тарыхый Сиан шаарына, улуу Үркүн дарыясынын боюндагы калың кара бактын арасына келип жайгашып олтурабыз. Аябагандай чоң чынар теректери, калың бийик алмалары бар дарактардын көлөкөлөрүндө биздин чоң танкелер мамыга байланган букалардай болуп, былк этпей турат.

Бул чоң кара бакка киришибиздин биринчи себеби — үстүбүздөн — асмандан японддук, чаңкайшилик жана америкалык согуштук чалгынчы самолеттордон сактануу максаты болгон эле. Экинчиден, кытайлык коммунисттик жетекчилер биздин өтө ысыкка чыдай албай турганыбызды билип, дарыянын боюна, калың бактын ичине алып келгендиги дагы бир себеп болду.

Чынында эле, ал жерде август айында аябай ысык болот экен. Ал турсун, биздин көпчүлүк танкисттерибиз орус эле. Өзүбүз да жакында эле үч жыл бою Белоруссияда, анын калың токойлорунун арасында Белорус партизандары менен бирге жашаганбыз. Али да болсо өтүктөрүбүз, фуфайка, шымдарыбыз, башка кийген шлём-каскаларыбыз менен келгенбиз. Белоруссиянын калың токой саздарында жайында деле карагайдын түп күрлөрүндө муз, карлар жата берет экен.

Эми бизди тагдыр 10—15 күндүн ичинде танкелерибизди поезд менен, атайын зарыл курал — жарактарды чоң самолеттор менен ушундай кар жаабаган ысык жерге алып келип отурат. Кудайга шүгүр, дагы бул жерде мелмилдеп аккан чоң дарыясы, адырлары, талаалары, жык жемиш-мөмөлөргө толгон бак-дарактары бар экен.

Ошол бак-дарактардын арасында дем алып, укмуштуудай чоң-чоң ар кыл кооз алмаларын жеп, узун-узун сары өрүктөрдү, ар кыл түрдөгү жүзүмдөрдүн, чоң-кичине жаңгак, мистелерин жеп, узун коондоруна, кучак жеткис көк ала, карала түстөгү дарбыздарга суусунубузду кандырып, чөйчөктөй болгон кызыл помидорлордон шакырап жасап, оюн-күлкү, тамаша менен Кытайдын 8-Армиясынын мейманы болдук.

Ошол Улуу Үркүн дарыясынын боюндагы калың кара бактын ичиндеги уй мүйүз кылып кооз олтургучтарды орнотуп, ортосунан бамбук түтүктөрүн коюп, суу чачыратып шамалдатып койгон элдик ачык театр деген чоң клубда күнү-түнү бирдей эле оюн-тамаша, концерттер болуп жатты, өзгөчө ар кыл тарыхый темаларда лекциялар, докладдар уюштурулуп турду.

Мен ошол лекция, докладдардын, айрым азыр да эч эстен чыкпай акылга орноп калган укмуштуудай сөздөрүн азыркы жаштарга айткым келет, өзгөчө биз кыргыз жоокерлери ошол жерде айтылган, Манас ата жөнүндөгү уккан, адамды таң калтырбай койбой турган тарыхый сөздөр эсибизден эч убакта, эч качан кетпей тургандай ойдо калганы таң калтырат. Деги, айланайын Манас ата, кылымдар бою унутулгус улуу киши болгон турбайбы! Атадан бала, андан урпактары улам алмашып өтүп турса да, Манас ата түбөлүк элдин дилинде, оюнда кече күнкүдөй эле такыр өзгөрбөй, урмат менен айтылып келе бериши — тагдырдын чоң кереметида! Баарыдан да сонуну — кылымдан кылымга каты да жок, кагазы да жок, жазып койгон китеби да жок, эл өзү эле оздон-оозго айтып келиши — кереметтин күчү эмей эмне?! Дагы бир бизди өзгөчө таң калтырганы Кытайдын кызыл аскерлери катар-катар атчан туруп алып, жар салып кыйкырганда биз — танкисттер танкенин үстүнөн туруп: — «Манас, Манас болгону, Манас атка конгону, Кытайда мейман болгону!» — деп, Манас айтышып, ырдашып, салам айтышканда, көзүнө жаш албаган киши калган жок. Эки бир тууган эл, эми көрүшүп, эми табышкандай эле болду! Айта берсе, сөз көп. Бирок, мен Манас атага тиешелүү жана кыргыз элине, анын тарыхына байланыштуу гана сөздөрдү айткым келет. Ошол кара бактын клубунда өткөрүлгөн саясий докладдар жана митингилерде сүйлөгөн атактуу адамдардын эки-үчөөнүн сөзү али да эсимден чыкпайт.

Кытайдын Коммунисттик партиясынын саясий жетекчилеринин бири, улуу Мао Цзедундун соратниги жана жеке өз катчысы деп аталган тарыхчы Чэн Бо-да сөзүн мындай деп баштаганы эсимде:

— Кыргыз-Кытай эли адам баласынын алгачкы тарыхында эле бирдей өсүп, бирдей өнүгүп келген эл. Өз заманында — Манастын доорунда улуу державалардын катарында болгон! — деп сүйлөгөндө биз кыргыз жоокерлери катуу үн менен: «Ураа, ураа» — деп, кыйкырып жиберген экенбиз. Ошондо залдагы калың эл да дүңгүрөтө кол чаап туруп алса болобу! Ошондо биз — кыргыз балдар сүйүнгөнүбүздөн көздөрүбүзгө жаш алып жибергенбиз! Мындай окуяны мен азыр — карысам да кантип унутайын!

Экинчи сөздү Кытайдын атактуу акыны, жазуучусу, Улуу Мао-Цзедундун досу Эми Сяо алды. Ал Манас жөнүндө айтып, Кытай элинин маданиятынын жылдыздары болуп: Улуу Конфуций, монгол элинин — «Жангары», кыргыз элинин «Манасы» болот деп, элди кол чаптырып, андан ары өзү Манас жөнүндө китеп жазып жаткандыгын айтты. 40-жылдары Кыргызстандын Фрунзе шаарына барып, «Манас» жөнүндөгү дисскуссияга катышканын айтып берди. Андан ары жакында «Манас» эпосу Кытай тилине жарыкка чыгат деп билдиргенде залдагы эл ордунан турушуп кол чабышты.

— Үчүнчү — бизди советтик манасчы танкисттерди таң калтырган адам — бул монгол элинин Кытайдагы жетекчиси, көрүнүктүү саясий ишмер Улан Фу болду. Бул адам өзү «Жангар» эпосунан жана «Манас» эпосунан монгол тилинде укмуштуудай, санжыралардын обону менен бир топко чейин сөзөлөнтүп ырдап туруп алса болобу! Залдагы монголдук жоокерлер кубанганынан: «Жангар, Манас!», «Жангар, Манас» деп ураан чакырып, кыяк менен сурнай аралашкан хорду айтып жиберишти. Андан кийин Улан Фу сөзүн улантып, «Жангар» менен «Манас» эпосу киндиктеш жалпы элдик оозеки чыгарма болуп келген деп, бул эки чыгарманын боордош, окшош экендигин терең далилдер менен сүйлөп өттү.

Биз танкелерибиздин үстүнөн туруп учурашканда, алар атчан катар, туруп кыргызча жабыла ыр ырдашканы да азыр менин эсимде:

«Кытайдагы ит жыгылыш
күрөштө,
Кызыл балбан торой
чалып жыкса экен.
Жыкса экен, балбан
жыкса экен,
Кытайда таң атса экен!»

— деп ырдаганда биз: «Мына эми биз да келип калдык жардамга, сөзсүз Кытайда да таң атат!» деп, салам берген элек. Мына ошол таң атып, азыр улуу Кытай эли дүйнөдөгү эң күчтүү мамлекетти куруп олтурбайбы!

Жуманалы НАСЫРОВ,

Ош шаарындагы мамлекеттик музыкалык окуу жайынын Манас таануу сабагынын мугалими, согуштун жана эмгектин ардагери.